

Lezing Studiedag CD&V - 10 oktober 2026

Van individu naar gemeenschap – van ‘minder ik’ naar ‘meer wij’

Geachte aanwezigen,

Beste christendemocraten,

Het is een bijzonder genoegen om vandaag op uw studiedag te mogen spreken.

Bijzonder, want ik spreek als christendemocraat tot een publiek van christendemocraten.

Had een liberale of socialistische partij mij uitgenodigd om te spreken, dan was ik vol goede moed verbaal ten strijde getrokken en had de kwalen van het liberalisme en socialisme breed uitgemeten.

Ik hoef *u* echter niet te overtuigen van het belang van christendemocratische politiek.

Vandaag preek ik dus een beetje voor eigen parochie. Iets preciezer geformuleerd: ik preek voor een zusterparochie.

Dank, Sammy Mahdi, dat ik vandaag te gast mag zijn in uw parochie.

Ondanks dat ik u niet meer hoef te overtuigen, ben ik toch graag op uw verzoek ingegaan.

Allereerst omdat Peter van Rompuy mij daarvoor vroeg.

Peter leerde ik voor het eerst beter kennen toen we deelnamen aan het EVP-congres in Valencia en we door een urenlange stroomstoring gedwongen werden een lange wandeling te maken.

Dat leidde tot een mooi gesprek over onze visie op de christendemocratie; een visie die Peter ook prachtig verwoord

heeft in zijn essay ‘Pleidooi voor een Verantwoordelijke Samenleving’.

De tweede reden is echter dat wij als christendemocraten elkaars steun en inspiratie nodig hebben.

Want de christendemocratie ligt onder vuur. In Nederland, in Vlaanderen, in Duitsland en al langer in heel Europa.

Daarom moeten we elkaar inspireren op een dag als vandaag.

Overigens, dat u voor inspiratie naar Nederland kijkt, past in een patroon: de Rode Duivels hebben immers ook een Nederlandse bondscoach benoemd om de ploeg weer aan de gang te krijgen.

Ik zal me veel bescheidener opstellen, want ik hoop vandaag minstens zoveel van u te leren als u van mij.

Hoe kunnen we bewegen van een samenleving waarin het individu sterk centraal staat naar een samenleving waarin verbondenheid, verantwoordelijkheid en gemeenschap meer betekenis krijgen?

Dat is de vraag die vandaag centraal staat.

Om het in de taal van de Britse rabbijn Jonathan Sacks te formuleren: hoe maken we in de samenleving de beweging van ‘minder ik’ naar ‘meer wij’?

Ik wil deze vraag niet direct, maar via een omweg proberen te beantwoorden.

Deze omweg loopt via Duitsland.

De afgelopen weken zijn er verkiezingen geweest in een aantal deelstaten in Duitsland.

Eerst in Saksen-Anhalt en daarna in Berlijn en Mecklenburg-Voor-Pommeren.

Drie heel verschillende deelstaten, maar in alle drie zagen we een forse winst voor de rechtsextremistische AfD en een fors verlies voor de christendemocraten.

In Saksen-Anhalt behaalde de rechts-extremistische AfD een monsterzege van bijna 44% van de stemmen. De CDU halveerde.

In Mecklenburg-Voor-Pommeren behaalde de AfD een percentage van 28% en het CDU zakte onder de kiesdrempel van 5%.

Ook in Berlijn hetzelfde resultaat: winst voor AfD, verlies voor CDU.

Deze verkiezingsresultaten zouden ons allemaal zorgen moeten baren.

Breekt het rechtsextremisme nu toch door alle brandmuren heen?

Is het niet schokkend dat juist in het land dat na de oorlog 'nie wieder' beloofde, antisemitisme, racisme en homohaat opnieuw een stevige plek in de democratie inneemt?

Wat betekent dit voor de rest van Europa? Kunnen we ook elders de opkomst van rechtsextremisme verwachten?

En: welk antwoord geven we als christendemocraten? Is ons verhaal bestand tegen deze populistische en rechts-radicale revolte?

Ik denk dat we belangrijke lessen kunnen leren van de verkiezingsuitslagen in Duitsland die we zelf ook in Nederland en Vlaanderen kunnen toepassen.

Daarvoor moeten we eerst wat dieper ingaan op verkiezingsuitslagen in Duitsland.

Want waarom heeft de AfD zo flink gewonnen en de CDU zo fors verloren?

Er is geen één allesomvattende oorzaak, daarvoor is de werkelijkheid te complex. We moeten naar een mix van oorzaken en verbanden kijken.¹

Allereerst zien we dat de AfD veel niet-stemmers heeft kunnen mobiliseren om toch dit keer naar de stembus te komen.² Een flink deel van de stemmenwinst komt bij mensen vandaan die eerder niet stemden.³

We zien ook dat een deel van de AfD-winst bij ontevreden CDU-kiezers vandaan komt. In Saksen-Anhalt was dat een kwart van de kiezers.

Waarom hebben Duitsers zo massaal op de AfD gestemd?

De huidige regering is niet populair, zo moeten we helaas constateren.

Kiezers geven in peilingen aan dat de economische situatie één van de belangrijkste redenen is om op AfD te stemmen. Kiezers zijn bang de rekeningen niet meer te kunnen betalen.

Ook is er de zorg dat Duitsland te snel verandert. Kiezers maken zich zorgen over migratie en het veranderende straatbeeld.

Daarnaast is er een sterk gevoel dat burgers niet krijgen waar ze recht op hebben.

Meer dan de helft van de kiezers (57%) in Mecklenburg-Voor-Pommeren reageert bijvoorbeeld bevestigend op de volgende stelling: “Ik heb minder in mijn leven dan waar ik recht op heb.”⁴

¹ Zie o.a. de analyse van de KAS: <https://www.kas.de/de/monitor-wahl-und-sozialforschung/detail/-/content/wahlanalyse-der-landtagswahl-sachsen-anhalt-am-6-september-2026>

² In Sachsen-Anhalt: de opkomst was er fors hoger dan in 2021, 78% nu versus 60% in 2021.

³ <https://www.nrc.nl/nieuws/2026/09/09/afd-wist-in-saksen-anhalt-vooral-niet-stemmers-te-mobiliseren-a4936143>

⁴ <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/analyse-landtagswahl-sachsen-anhalt-100.html>

Wie dit onbehagen en gevoel van achterstelling beter wil begrijpen, moet ook naar de geschiedenis van deze deelstaten kijken.

Ik zoom daarom wat meer in op de deelstaat Saksen-Anhalt.

Het vertrouwen in de politiek is er altijd al laag geweest en het stemgedrag volatiel. Dit keer was er ook geen populaire zittende politicus tegenover de populaire AfD-kandidaat.

De AfD-aanhangers maken zich zorgen over migratie, waarbij het opvallend is dat in deze deelstaat de helft minder migranten wonen dan in de rest van Duitsland.

Ook opvallend is dat de stemmen vooral buiten de steden worden gewonnen, in de regio en de dorpen.

De inwoners van Saksen-Anhalt hebben sterk het gevoel tweederangsburgers te zijn.

De hereniging met West-Duitsland na 1989 heeft hen weinig voordeel gebracht, zo is het gevoel.

En laten we eerlijk zijn: dat gevoel is begrijpelijk. Voor de hereniging is door Oost-Duitsland een hoge prijs betaald.

De overgang van een planeconomie naar een markteconomie werd slecht begeleid en gebeurde abrupt, met alle gevolgen van dien.

De hereniging met West-Duitsland betekende dat binnen een paar jaar Oost-Duitse bedrijven niet meer konden concurreren met andere bedrijven in Duitsland en Europa.

De werkloosheid steeg in de eerste jaren na 1989 heel snel. Veel jonge mensen – vaak ook jonge vrouwen – vertrokken naar West-Duitsland, met een leegloop van Oost-Duitsland als gevolg.⁵

⁵ <https://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/arbeitsmarkt-im-osten-30-jahre-nach-dem-mauerfall-das-jobwunder-a-1276242.html>

In de 35 jaar na de hereniging daalde de omvang van de bevolking in Sachsen-Anhalt met een dramatische 26%.⁶

Dat veranderde ook de demografische samenstelling van dorpen en steden in Sachsen-Anhalt.

De bevolking heeft op dit moment de hoogste gemiddelde leeftijd van Duitsland, er wonen significant meer mannen dan vrouwen en de bevolking is meer praktisch dan hoogopgeleid.⁷

Deze ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat de vitaliteit van deze regio sterk onder druk kwam te staan.

Voorzieningen verdwenen, kinderdagverblijven moesten sluiten, bibliotheken gingen dicht, gemeenschappelijke activiteiten zijn moeilijker te organiseren.

Juist op plekken in Duitsland waar er goede voorzieningen zijn, zoals breedbandinternet en goede kinderopvang, zien we minder aanhang voor de AfD.⁸

Economisch perspectief en sociaal economische verschillen zijn dus deels een verklarende factor voor de populariteit van het populisme.

Die relatie moeten we echter niet te simpel voorstellen.

Want de zorgen over de economie, migratie en criminaliteit zijn niet altijd één-op-één te relateren aan de feitelijke situatie.

Als het over de economie gaat, zijn de cijfers vrij duidelijk.

In Sachsen-Anhalt is het gemiddelde inkomen nog altijd lager dan in West-Duitsland en blijft de loonkloof met West-Duitsland nog altijd bestaan.⁹

⁶ <https://www.bbc.com/news/articles/c24ylyv40y5o>

⁷ <https://www.dw.com/en/saxony-anhalt-election-afd-far-right-germany/a-78482588>

⁸ <https://collections.fes.de/publikationen/ident/fes/22242>

⁹ <https://www.mdr.de/nachrichten/sachsen-anhalt/lohn-luecke-gehaelter-einkommen-bezahlung-100.html>

De oorzaak is de lagere arbeidsproductiviteit bij verouderde bedrijven en de hoge energiekosten raken de industrie in de deelstaat hard. Ook de werkloosheid ligt er hoger dan elders.

Maar voor migratie en veiligheid ligt het gecompliceerder.

In Sachsen-Anhalt is het aandeel migranten significant lager dan in andere deelstaten. We zagen dat trouwens al eerder: bij de verkiezingen in 2025 haalde de AfD de meeste stemmen in gebieden waar juist de minste migranten wonen.¹⁰

Ook het gevoel van veiligheid is niet één-op-één te herleiden naar criminaliteitscijfers. De criminaliteitscijfers zijn fors gedaald in Duitsland afgelopen decennia.

Opvallend is dat in Sachsen-Anhalt de angst voor een misdrijf veel groter is dan in andere deelstaten.

De criminaliteitscijfers in Saksen-Anhalt zijn vergelijkbaar met die van Sleeswijk-Holstein, maar in de eerste is het gevoel van onveiligheid veel hoger dan in de laatste.¹¹

De AfD – en ik zou zeggen: het populisme in het algemeen – kapitaliseert de onzekerheid, het wantrouwen en het gevoel achterstelling.¹²

Maar er is nog een ander, cruciaal aspect dat ons een belangrijke les leert.

In Oost-Duitsland is de civil society, het maatschappelijk middenveld, minder sterk ontwikkeld dan in West-Duitsland en andere democratische landen.¹³

¹⁰ <https://www.ft.com/content/ef6d5693-a5b0-445a-8f30-d514d50651e1?syn-25a6b1a6=1>

¹¹ <https://www.ifo.de/pressemitteilung/2026-09-02/angst-vor-verbrechen-am-hoechsten-teilen-ostdeutschlands>

¹² https://www.diw.de/de/diw_01.c.1014790.de/publikationen/diw_aktuell/2026_0121/sachsen-anhalt_zeigt_das_afd-paradox_strukturschwache_afd-hochburgen_wuerden_unter_ihrer_politik_am_staerksten_leiden.html

¹³ Zie o.a.: https://egrove.olemiss.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3747&context=hon_thesis

De DDR liet immers geen ruimte voor de ontwikkeling van sterke verenigingen, kerken, maatschappelijke initiatieven, vakbonden en grass root-organisaties.

Nee, de DDR zorgde van bovenaf voor een sociale infrastructuur. De staat voorzag in tal van verenigingen, die van bovenaf geleid werden.

Deelname was zo goed als verplicht, op straffe van uitsluiting op andere terreinen.

In de hoogtijdagen was bijvoorbeeld zo'n 80% van de jongeren tussen de 14 en 25 jaar lid van de Freie Deutsche Jugend (FDJ), de officiële communistische jeugdbeweging in de DDR.¹⁴

Met de hereniging viel deze van bovenaf gecreëerde sociale infrastructuur opeens weg.

De Oost-Duitse samenleving bleek niet het vermogen en de veerkracht te hebben zichzelf opnieuw te organiseren.

Juist het ontbreken van dat vermogen zorgde ervoor dat het ressentiment van de 'Ossies' tegen de 'Wessies' sterker werd, want het gevolg was dat West-Duitse organisaties met West-Duitsers in het bestuur van deze organisaties, in Oost-Duitsland de dienst uitmaakten.

Het gevolg van het ontbreken van een sterke civil society is ook dat de centrumpartijen in de politiek met een sterke band met dit maatschappelijk middenveld, minder goed verankerd zijn.

Een sterke civil society is een stootkussen voor maatschappelijke onvrede.

Dat weten we ook uit het werk van de Amerikaanse socioloog Robert Putnam.

¹⁴ <https://www.deutschlandfunk.de/ddr-geschichte-die-gruendung-der-fdj-vor-75-jahren-100.html>

De civil society helpt bij het opbouwen van het sociale kapitaal, de onderlinge verbondenheid tussen individuen die anders als losse atomen ronddolen.

Een sterke civil society vergroot het vertrouwen van burgers in elkaar en in de democratie.

In landen met een sterke civil society floreert de economie ook beter, weten we uit het werk van de economen Acemoglu en Robinson.

Een sterke civil society heeft daarnaast de functie om de belangen van groepen in de samenleving te kanaliseren en representeren in de democratie.

Vallen deze bemiddelende krachten weg, dan vullen de populistten het gat door een directe bemiddeling tussen de politiek en het volk.

Laten we nu Duitsland achter ons laten, maar niet voordat we een aantal lessen hebben geleerd. Ik vat het voorgaande samen in een zestal lessen.

1. Als er in de samenleving of in delen daarvan een gevoel van achterstelling is, is dat een voedingsbodem voor populistische en extreme partijen. Belangrijker nog dan de daadwerkelijke economische omstandigheden is het verschil in sociale status.
2. Onzekerheid over toekomst, vooral in economische zin – de vraag: kan ik de rekening nog betalen? – is een belangrijk aspect van deze onzekerheid. Deze onzekerheid vertaalt zich ook in een gevoel van onveiligheid en een afkeer van migranten.
3. Het verdwijnen van voorzieningen in regio's die economisch achterblijven, is een bron van onvrede en voedt het gevoel van

achterstelling. Het verdwijnen van voorzieningen versterkt de neerwaartse spiraal, want jonge mensen trekken weg naar gebieden waar deze voorzieningen wél op orde zijn.

4. In een samenleving met een sterke civil society en sterke gemeenschappen is de voedingsbodem voor het populisme minder vruchtbaar. Een sterk maatschappelijk middenveld van kerken, verenigingen, vakbonden en maatschappelijke initiatieven is een stevige buffer tegen het populisme.
5. De barrière om te stemmen op populistische en radicale partijen, blijkt steeds weer schrikbarend klein te zijn. Ondanks antisemitisme, homohaat, bagatellisering van de Holocaust en banden met Rusland is de kiezer bereid op dergelijke partijen te stemmen.
6. Deze bereidheid om op extreme partijen te stemmen valt samen met de onvrede over de 'klassieke' volkspartijen, zoals de christendemocraten. Burgers zijn boos op deze partijen, omdat ze vinden dat ze in de steek zijn gelaten door hen.

Zes lessen dus die we kunnen leren van Duitsland. Ik wil nog één slag dieper graven, want we moeten ook durven kijken naar de ontwikkeling van ideeën in de Westerse cultuur die een voedingsbodem hebben gecreëerd voor het gevoel van onvrede.

Ik noemde al even het belang van een sterke civil society en de aanwezigheid van sociaal kapitaal in een samenleving.

Hoe een samenleving wordt ingericht, kunnen we niet los zien van dominante ideeën in die samenleving.

Deze dominante ideeën over mens en samenleving geven – expliciet, maar vaker impliciet – sturing aan beleid.

Het is mijn overtuiging dat we in West-Europa sluipenderwijs een verkeerde visie op de mens, de maatschappij en de overheid hebben aangeleerd.

Dat mensbeeld ziet de mens vooral als individu. Als iemand die zichzelf maximaal moet ontplooien. Vrij moet zijn. Authentiek moet zijn.

Het leven is, in die visie, je eigen project. Succes is je eigen verdienste, falen je eigen schuld.

De hoogste waarde is vrijheid, in de smalle betekenis ervan: namelijk de vrijheid om te doen wat je zelf wil.

Een realistischer en hoopvoller mensbeeld begint echter bij het besef dat we elkaar nodig hebben.

Niemand is te groot om geen hulp van een ander nodig te hebben. Niemand is te klein om niet van betekenis voor anderen te kunnen zijn.

Wij zijn niet *selfmade*. Wij worden gevormd door de relaties die we aangaan.

Onze identiteit ontwikkelt zich in interactie met onze omgeving, onze geschiedenis, ons land, onze cultuur, onze tradities.

Wie we zijn, is wat we ontvangen hebben. Dat geeft vrijheid, maar ook verplichtingen. Naar elkaar en naar de wereld waarin we leven.

De mens is daarnaast een wezen dat zin zoekt.¹⁵ Naar waarheid, goedheid en schoonheid. Wie de diepere laag buiten beeld laat, mist iets wezenlijks van het mens-zijn.

15

https://www.researchgate.net/publication/390464776_Zingeving_Van_persoonlijke_opdracht_naar_maatschappelijke_verantwoordelijkheid

Een realistisch mensbeeld ziet niet alleen het goede in mensen, maar ook onze donkere kanten.

Daarom hebben we regels en instituties nodig die grenzen stellen aan macht, egoïsme en willekeur.

Ons mensbeeld bepaalt vervolgens de manier waarop we naar de samenleving kijken.

Mensen bekommeren zich om elkaar, zijn solidair en bereid zich in te zetten voor de publieke zaak.

We zijn daarom niet allereerst individu of consument, maar burgers. Dat betekent: we zijn elkaar en de gemeenschap iets verschuldigd.

Die gemeenschap bestaat niet alleen uit onze directe naasten. Ze verbindt ons ook met de generaties vóór ons en met de generaties die na ons komen.

Deze visie op de mens en de samenleving impliceert ook een visie op de overheid.

De overheid is niet onze garantie op geluk. De overheid geeft de samenleving niet vorm. De samenleving vormt zichzelf.

De overheid voorziet in publieke gerechtigheid en publieke voorzieningen die ook publiek georganiseerd moeten worden.

We moeten tegelijkertijd accepteren dat niet alles maakbaar is. Niet elk probleem kan worden opgelost. En de overheid kan dus niet elke wens mogelijk maken.

Deze dominante ideeën over de mens, de maatschappij en de overheid hebben zich de afgelopen decennia in de hoofden en harten van mensen genesteld en hebben ons daardoor opgezadeld met onrealistische verwachtingen van mensen en de overheid.

De individualisering heeft daarnaast het sociale weefsel dat cruciaal is voor een sterke samenleving, verzwakt.

Daardoor voelen steeds meer mensen zich verweesd en zoeken zij soms een zondebok voor hun gevoel van ontworteling.

Welk antwoord kunnen wij, christendemocraten, op deze onvrede geven?

Laat ik u eerst vertellen welk antwoord we *niet* moeten geven.

Ik ben ervan overtuigd dat we het populisme nooit kunnen bestrijden door de retoriek of de werkwijze van populistten over te nemen.

In 2020 werd dit heel treffend verwoord door de voormalige CSU-secretaris-generaal Markus Blume. Hij introduceerde de trefzekere uitspraak: “Du kannst ein Stinktier nicht überstinken”.

Ik citeer hem graag wat uitvoeriger:

“We hebben (...) onze les geleerd (...): je moet kiezen voor fatsoen en een duidelijke koers varen die geworteld is in het gematigde midden. En bovenal: je kunt een stinkdier niet overtreffen in stinken. We hebben werkelijk alles geprobeerd in onze omgang met de AfD. Negeren werkte niet, omdat de AfD via voortdurende polarisatie en provocatie haar eigen podium creëert in de media en op sociale netwerken. Overstemmen was onmogelijk, aangezien populistten zich niet laten overstemmen en je bovendien het risico loopt zelf naar de ‘donkere kant’ te worden meegetrokken.”¹⁶

Het advies van Markus Blume was helder: vertel vooral je eigen, christendemocratische verhaal. Ga uit van eigen kracht.

¹⁶ <https://www.zeit.de/2020/24/markus-blume-csu-strategie-waehlergewinnung-afd-gruene>

Ik ben het zeer met hem eens.

Als CDA hebben we ook onze lessen geleerd.

In 2023 leden we een forse verkiezingsnederlaag. Interne conflicten en een onhelder verhaal maakten ons ongeloofwaardig.

De kiezer verloor het vertrouwen in ons en we keerden met slechts 5 zetels terug in een Tweede Kamer met 150 zetels.

In de twee jaar daarna zijn we terug gegaan naar onze wortels.

Ons motto was: we gaan niet voor kortetermijnwinst en een maximaal aantal zetels; nee, we willen de beste versie van onszelf presenteren.

We kozen niet voor de korte termijn, maar kozen voor de toekomst.

We kozen niet voor de makkelijke boodschap, maar voor het meest eerlijke verhaal.

Dat maakte ons zelfverzekerder en creatiever. We durfden weer op sommige onderwerpen van koers te veranderen en nieuwe voorstellen te doen.

En in onze politieke stijl kozen we voor een constructieve houding; een houding van redelijkheid, samenwerkingsbereidheid en eerlijkheid.

Bij de laatste verkiezingen vorig jaar werden we daarvoor beloond: we groeiden van 5 naar 18 zetels. (De grootste partij heeft in Nederland op dit moment 26 zetels.)

We maken weer onderdeel uit van een coalitie; een minderheidscoalitie, welteverstaan.

Dat is niet makkelijk en we merken dat sommige kiezers teleurgesteld raken, omdat het ons nog niet lukt concrete resultaten te boeken.

Toch houden we vast aan onze koers, omdat ik geloof dat deze op langere termijn heeft meest duurzaam is.

Het antwoord dat we te bieden hebben op de zorgen in de samenleving is echter meer dan alleen een constructieve stijl.

De christendemocratie heeft ook een visie en een sterk inhoudelijk verhaal te vertellen.

Dat verhaal begint altijd met het bouwen van sterke gemeenschappen waarin mensen omzien naar elkaar.

Dat begint bij sterke gezinnen en families. Dat is de plek waar het samenleven in het klein wordt aangeleerd en geoefend.

Dat gaat vervolgens verder in de grotere maatschappelijke verbanden, zoals verenigingen en kerken.

Samen vormen al deze gemeenschappen een 'gemeenschap van gemeenschappen'.

Binnen deze sterke civil society ontwikkelt zich het burgerschap. Deze civil society is een buffer tegen het populisme.

Het is de taak van de politiek deze maatschappelijke verbanden te koesteren, te bevorderen en te faciliteren.

Langs vijf lijnen wil ik dit concreter maken.

1.

Investeer in de veerkracht van de samenleving.

Onze samenlevingen staan voor grote uitdagingen. Dan denk ik bijvoorbeeld aan klimaatverandering, de veiligheid van Europa en de impact van kunstmatige intelligentie.

Deze uitdagingen zullen een groot beroep doen op de veerkracht van mensen en onze gezamenlijke instituties.

Persoonlijke veerkracht is nauw verbonden met sociale veerkracht. Als we ingebed zijn in stevig netwerk van relaties kunnen we veel beter omgaan met tegenslagen en uitdagingen.

Daarom zullen we moeten investeren in maatschappelijke veerkracht.

Dat begint bij een goed gezinsbeleid. Ouders moeten de ruimte hebben voor de opvoeding van hun kinderen.

Daarom zijn toereikende financiële kindregelingen nodig en moeten er goede verlofregelingen zijn voor het combineren van ouderschap en arbeid.

We maken jongeren weerbaarder door grenzen te stellen aan het gebruik van sociale media.

Het maatschappelijk middenveld versterken we door het verenigingsleven te versterken. Dat betekent allereerst: schrappen in overbodige regels. Deze regels weerspiegelen meestal wantrouwen in plaats van vertrouwen.

Overheden kunnen samenwerken met maatschappelijke initiatieven en religieuze organisaties in de aanpak van maatschappelijke vraagstukken, zoals het bestrijden van armoede en eenzaamheid.

In Nederland stimuleren we jongeren om deel te nemen aan een Maatschappelijke Diensttijd, waarin zij iets doen voor de samenleving. We stimuleren jongeren om een Dienjaar bij Defensie te doen.

En we stimuleren burgers om een training te volgen om Burgerreservist te worden, zodat we in noodsituaties elkaar kunnen helpen en weerbaar zijn.

Investeren in een veerkrachtige samenleving betekent dus investeren in het sociale weefsel en in burgerschap.

2.

Investeer in een sociale, duurzame markteconomie.

De economie behoort ten dienste te staan van het goede leven van mensen.

Wij dienen niet de economie, de economie dient ons.

Dat betekent dat we geen rauw kapitalisme accepteren, maar ethische, sociale en ecologische begrenzings aanbrengen in onze markteconomie.

Daarmee beschermen we onze burgers en onze natuurlijke leefomgeving.

De overheid bevordert een gezond bedrijfsleven, dat vanuit wederkerigheid zelf ook investeert in de samenleving.

Arbeid is meer dan geld verdienen; arbeid is ook zingeving. Daarom moet arbeid menswaardig zijn en verdienen arbeiders bescherming tegen de scherpe kanten van de marktwerking.

Sociale vangnetten moeten er zijn als burgers het zelf niet meer rooien, maar deze vangnetten moeten altijd activerend zijn. Burgers moeten zoveel mogelijk in staat worden gesteld in het eigen levensonderhoud te voorzien.

Het klimaatvraagstuk mogen we niet als een hobby van linkse politici beschouwen; juist christendemocraten moeten hierin voorop lopen.

Niet door hoogdravende pleidooien waarin de burger bevoogdend wordt toegesproken, maar op een hele praktische en ambitieuze manier, waarin we de menselijke creativiteit volop benutten.

Iedereen kan hieraan bijdragen. Van iedereen verwachten we een inspanning om het milieuvraagstuk op te lossen.

Willen we als Europa een bloeiende economie blijven behouden, dan zullen we fors moeten investeren in innovatie en de Europese samenwerking moeten verstevigen. Dat is ook de boodschap van het Draghi rapport.

3.

Koester een democratisch ethos.

Christendemocraten hebben aan de basis gestaan van de oprichting van de Europese Gemeenschap, de internationale rechtsorde en het opstellen van mensenrechten.

Met de opkomst van populistische en rechts-radicale politiek komt ook de democratische rechtsstaat onder druk.

Daarvoor moeten we zeer waakzaam zijn.

Christendemocraten moeten een verdediger van de democratische rechtsstaat zijn. Door een onafhankelijk rechtspraak en een onafhankelijke journalistiek te garanderen.

Dat betekent ook dat we de vrijheden die onze Grondwet ons biedt, verdedigen. De vrijheid van godsdienst, de vrijheid van vereniging, de vrijheid van onderwijs, de gewetensvrijheid.

Ik merk in Nederland dat een pluriforme samenleving met de mond omarmd wordt, maar dat pluriformiteit in de praktijk toch vaak heel lastig wordt gevonden, met name door politici uit progressief-liberale hoek.

Maar een pluriforme samenleving betekent dat we accepteren dat hele verschillende visies op het goede leven naast elkaar mogen bestaan en dat die verschillen niet zomaar opgelost worden. Ja, dan schuurt het soms.

Het beschermen van de rechtsstaat is niet alleen een zaak van wetten, regels en financiering. Het gaat ook en vooral om een democratische gezindheid, een democratisch ethos.

De democratie ontmantelen gebeurt in klein stapjes, door politici die allereerst in taal en gedrag aan de fundamenteën van de rechtsstaat morrelen.

Christendemocraten leggen een democratisch ethos aan de dag, waarmee zij ook in gedrag laten zien de democratie te willen beschermen.

4.

Vergeet de regio's niet.

We zien het steeds weer, ook in Nederland: als we de welvaart niet eerlijk over een land verspreiden, ontstaat er onvrede en een gevoel van miskenning.

We zien het in Duitsland, maar ook in Nederland zagen we dit.

Jonge mensen trekken naar de stad, waar er werk en voorzieningen zijn. Daarmee komen voorzieningen in de regio onder druk te staan en daarmee komen regio's in een vicieuze cirkel terecht.

De achterblijvers vragen zich af: worden wij nog gezien?

De overheid moet daarom actief investeren in de regionale economie, in regionale economische clusters.

Dat vraagt ook om investeringen in de bereikbaarheid en mobiliteit in regio's. We zien dat voorzieningen verdwijnen, zoals buslijnen, zwembaden, basisscholen, bibliotheken en de lokale supermarkt.

Daarom hebben we, dankzij het CDA, in Nederland een Gemeenschapsfonds opgericht waarmee we lokale voorzieningen die dreigen weg te kwijnen, overeind kunnen houden.

Daarom hebben we, ook dankzij het CDA, toch gelukkig weer extra geld uitgetrokken voor investeringen in regionale mobiliteit, zodat we op een innovatieve manier de bereikbaarheid in de regio op peil kunnen houden.

5.

Doe een beroep op verantwoordelijke burgers.

De christendemocratie zal altijd een beroep doen op de verantwoordelijkheid van burgers zelf.

Een samenleving wordt niet door de overheid gemaakt; een samenleving maakt zichzelf.

Dat begint altijd bij betrokken burgers die zelf initiatief nemen en zich inzetten voor de buurt, de vereniging, de kerk of een maatschappelijke kwestie.

De mens is een politiek wezen. We mogen van mensen verwachten dat ze zichzelf ook als burger van de politieke gemeenschap beschouwen. We mogen hen aanspreken op hun burgerschap.

Dat appèl moeten we steeds ook blijven doen.

Ik rond af.

Het is mijn overtuiging dat de onvrede die er in West-Europese samenlevingen is, niet opgelost gaat worden door populistische of rechts-radicale politici.

Zij zijn vooral in staat de onvrede te vertolken en van een megafoon te voorzien.

Alleen gematigde politici die bereid zijn een hoopvolle en tegelijkertijd ook eerlijke – en dus soms moeilijke – boodschap te brengen, kunnen een echt antwoord geven.

Het is de opdracht aan christendemocraten om die handschoen op te pakken. Ik probeer dat in Nederland te doen en u in Vlaanderen.

Dank voor uw aandacht.